

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО НАРКООБИГУ

Кримінологічна характеристика займає важливе місце в дослідженні окремих видів (груп) злочинів. Вона сприяє виявленню найбільш значимих і суттєвих показників (ознак) видів (груп) злочинів, є базою для розробки і реалізації заходів попереджувального впливу. У кримінології вже давно відомий термін «кримінологічна характеристика» окремої групи (виду) злочинів. Але й досі продовжуються суперечки про зміст і обсяг цього поняття. Між тим визначення поняття і елементів, що його складають, мають важливе теоретичне та практичне значення, тому що в кримінологічній характеристиці відображається склад злочину, його соціальний портрет.

У різні роки ця проблематика досліджувалася такими вченими, як О.М. Джужа, А.Ф. Зелінський, І.М. Даньшин, Б.В. Коробейников, В.М. Кудрявцев, Н.Ф. Кузнєцова, О.А. Мартиненко, В.Є. Емінов та ін.

У науці кримінального права, що вивчає злочин з нормативно – догматичної позиції, до поняття «кримінально-правова характеристика» входять такі елементи, як об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, суб'єкт. В кримінології основним предметом вивчення є злочинність, яка представляє собою сукупність усіх злочинів, вчинених у певному суспільстві у певний період часу, і характеризується кількісними (динаміка, рівень) і якісними (структура) показниками на рівні статично узагальнених даних. Але предметом кримінології є як злочинність у цілому, так і окремі групи та види злочинів. Отже, можна говорити про кримінологічну характеристику злочинності, окремих груп злочинів та окремих злочинів. Злочинність становить підсумкову сукупність, елементами якої є окремі злочини і злочинці [1, с.7].

Так, на думку Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнєцова, Г.М. Мінцьовського та інших вчених, кримінологічна характеристика охоплює кількісно-якісні показники окремої групи (виду) злочинів, дані, що характеризують особистість злочинця, причини і умови вчинення відповідної групи злочинів, а також заходи попереджувального впливу [2, с.45; 3, с.8]. Тобто, у поняття кримінологічної характеристики включається і характеристика злочину, і діяльність з попередження злочинів. В.Б. Ястребов під кримінологічною характеристикою розуміє сукупність ознак злочинних діянь, що відбуваються: 1) їх просторово-часові параметри (місце в загальній сукупності злочинів, зв'язки з іншими видами злочинів, основні тенденції розвитку тощо); 2) особливості, що мають значення для розуміння детермінант злочинних проявів (властивості, що передбачають відповідні особливості особистості злочинців, криміногенні ситуації, характер взаємодії особистості і ситуації, обставин вчинення злочинів); 3) особливості, що мають значення для організації попереджувальної роботи (характер зв'язків між елементами комплексу ознак, специфічних для тих або інших категорій злочинів, вплив діяльності правоохоронних та інших державних органів, громадських організацій на протиправну поведінку) [4, с.15–16]. На думку В.Є. Емінова, кримінологічна хара-

ктеристика є сукупність даних про певний вид (групу) злочинів або конкретне особливе небезпечне діяння, що можуть бути використані для їх попередження. Вона представляє собою вихідний етап для оптимізації процесу розробки та реалізації заходів профілактики злочинів: якщо розглядати попередження злочинів як цілісну систему, то кримінологічна характеристика є однією її частиною, а другою – розробка та реалізація профілактичних заходів [5, с.211]. У зміст цього визначення він вкладає: стан виду (групи) злочинів – суспільна небезпека, обсяг, питома вага даної групи злочинів в обсязі всієї злочинності, інтенсивність, структура, латентність, територіальний розподіл; тенденції даного виду (групи) злочинів – динаміка, прогноз; характеристика наслідків злочинів даного виду (кількість потерпілих, розмір матеріальних збитків, види моральних збитків); кримінологічний портрет особистості злочинця; чинники – причини і умови злочинів [6, с.34]. Аналізуючи вищезгадані точки зору про поняття «кримінологічна характеристика», можна зробити висновки, що воно є дуже широке. Такі вчені, як Даньшин І.М., Задахайло Д.В., Зелінський А.Ф., Кальман О.Г., Мартиненко О.А., вважають, що кримінологічна характеристика – це комплексне поняття, що визначає поширеність відповідної протиправної поведінки, її різновидів, типові способи вчинення злочинних посягань, їх мотивацію, місце та час вчинення, а також особливості особистості суб'єктів злочинів [7, с.164; 8, с.10–11; 9, с.10; 10, с.10–11; 11, с.8–9]. Таким чином, поняття «кримінологічна характеристика» охоплює обмежене коло даних: лише кількісні та якісні показники стану того або іншого виду злочинності і відомості про особистість злочинця.

Виходячи з семантики слова «характеристика», що означає в перекладі з грецького «відбиток, ознаку, відмінну рису», характеристика – це опис характерних (тобто властивих, специфічних), відмінних якостей чогонебудь [12, с.859]. Слід зазначити, що характеристику всієї злочинності або певного різновиду злочинності – деяку початкову базу явища, яке описується, необхідно відрізнити від діяльності як активного процесу попереджувального впливу на це негативне явище. Тому, на нашу думку, кримінологічна характеристика злочинності того або іншого виду (групи) злочинів повинна включати тільки ті параметри явища, що вивчається, які є на сьогоденній момент, без включення активного попереджувального впливу на них з боку суспільства, держави, інших суб'єктів, а саме: кількісно-якісні показники, істотні риси і властивості особистості злочинця і потерпілого від злочину, а також причини і умови явища. Тобто необхідно зупинитися на констатації і дослідженні лише початкових даних про злочинність. А попереджувальна робота, що спрямована на втручання у розвиток негативного явища – злочинності, повинна виступати самостійним елементом і не включатися в поняття «кримінологічна характеристика злочинності».

Отже, одним з найважливіших елементів кримінологічної характеристики усїєї злочинності (або того чи іншого виду (групи) злочинів) є її рівень. Ми підтримуємо точку зору, що під рівнем злочинності потрібно розуміти кількісну характеристику злочинності у конкретно взятій державі або суспільстві, конкретну дату або за певний період часу, яка включає в себе кількість

вчинених злочинів і кількість осіб, які їх вчинили (абсолютні показники), та коефіцієнти злочинності (відносні показники) [13, с.19; 14, с.87; 15, с.64].

Наступний показник стану злочинності – структура. Структура злочинності, її якісна характеристика, являє собою частку (питому вагу) і співвідношення різних кримінологічних груп, видів злочинів в їх загальній кількості за певний проміжок часу на певній території.

Ще один показник, який характеризує злочинність, – її динаміка. Під динамікою злочинності потрібно розуміти зміну її рівня і структури за той чи інший проміжок часу в певному територіальному розрізі. Це комплексне поняття, що характеризує злочинність як з кількісного, так і з якісного боку. Аналіз динаміки дозволяє встановити тенденції розвитку злочинних проявів у суспільстві.

В Україні в 1997 р. було зареєстровано 38286 злочинів у сфері незаконного наркообігу, в 1998р. – 39940 злочинів, 1999р.– 42707, 2000р.– 45655, 2001р.– 47717, 2002р.– 58106 [16]. Таким чином, кількість злочинів у сфері незаконного наркообігу з 1997 р. збільшилось майже на 24,6%. Середньорічний темп приросту зареєстрованих злочинів складає приблизно + 5 %.

Переважну частину злочинів у сфері незаконного наркообігу складають незаконне вироблення, придбання, зберігання, перевезення наркотичних засобів з метою збуту чи без такого, тобто злочини, передбачені ст.ст.307, 309 КК України.

Традиційними регіонами високого рівня злочинності у сфері незаконного наркообігу є Дніпропетровська, Донецька, Одеська, Запорізька, Луганська області, м. Київ, та АР Крим.

В Україні спостерігається зростання масштабів незаконного наркообігу, протягом 1997 р. було виявлено 40292 кг наркотичних засобів; 1998р. – 31203кг; 1999р.–25264 кг; 2000р.– 26133 кг; 2001р.– 28671 кг; 2002р.– 29031 кг [16]. Як і раніше, основну частину з вилучених з незаконного наркообігу складають «традиційна» для України наркосировина для виготовлення опіатів та марихуани – це макова солома, конопля та марихуана.

Кількість виявлених осіб, які вчинили злочини, пов'язана з кількістю зареєстрованих злочинів. Але є і деякі особливості в обліку виявлених осіб: особи, які вчинили злочини, реєструються лише при розкритті кримінальних діянь, а розкриття злочинів, як відомо, є далеко неповним. Навіть при повному розкритті зареєстрованих злочинів ці показники не співпадають. Це пояснюється, по-перше, наявністю групової злочинності, коли один злочин вчиняється декількома особами; по-друге, випадками реальної та ідеальної сукупності діянь, коли один правопорушник притягується до кримінальної відповідальності за вчинення декількох злочинів; по-третє, фактами невстановлення всіх осіб, причетних до вчинення виявлених злочинів, якщо злочин вчиняється в групі. Якщо порівняти кількість зареєстрованих злочинів і осіб, виявлених за вчинення злочинів, протягом низки років, то простежується певна тенденція. Така ж тенденція простежується в останні роки і в Україні, коли кількість зареєстрованих злочинних діянь у сфері незаконного наркообігу перевищує кількість осіб, які відображаються у кримінальній статистиці як особи, що вчинили ці злочини.

Питома вага злочинів у сфері незаконного наркообігу у структурі всієї злочинності в Україні складає приблизно 10,1% (1997 р. – 8,2%; 1998 р. – 8,8%; 1999р. – 9,7%; 2000р. – 10,2%; 2001р. – 11,4%; 2002р. – 12,5%). Питома вага осіб, які скоїли злочини у сфері незаконного наркообігу, в загальній кількості осіб, що вчинили злочини, складає приблизно 12% (1997р.– 8,7%; 1998р.– 9,3%; 1999р.– 10,4%; 2000р. – 10,6%; 2001р. – 15%; 2002р. – 18%) [16].

Зростаюча наркотизація в цілому впливає на ріст злочинності. Аналіз статистичних даних свідчать, що кожний тридцятий злочин в Україні скоєно наркоманом (в 1997р. – 11919; 1998р. – 11951; 1999р. – 12361; 2000р. – 12586; 2001р.– 12600; 2002р. – 12800). Так, протягом 1997р. – наркоманами та особами, що перебували у стані наркотичного збудження, вчинено 14587 злочинів по лінії карного розшуку; 1998р.–14150; 1999р.–14506; 2000р.–14360; 2001р. – 14902; 2002 р. – 18295 [16].

За даними Міністерства охорони здоров'я України, сьогодні кількість споживачів наркотичних засобів і психотропних речовин в Україні становить майже 110 тисяч (фахівці стверджують, що цю цифру треба збільшити у десять разів, це, мабуть, теж буде замало, оскільки не афішується немедичне споживання наркотиків), частка хворих на наркоманію серед неповнолітніх за останні десять років збільшилась у 6–8 разів, а смертність серед осіб цієї групи зросла у 40 разів, середній вік хворих на наркоманію становить 26 років і має тенденції до щорічного омолодження.

Динаміка викриття нарколабораторій у 2002 р. також істотно покращилась. Якщо у 1996 р. було виявлено всього 1 підпільну лабораторію по виготовленню наркотичних засобів (Вінницька область), у 1999 р. їх було вже 38, у 2000 р. – 93, а в 2001 р. – 110 [16]. Із загальної кількості виявлених нарколабораторій переважна більшість спеціалізується на виготовленні особливо небезпечної психотропної речовини – первітину, решта – екстракційного опію. Це свідчить про збільшення масштабів виробництва вітчизняних наркотичних засобів та психотропних речовин, що дешевші та більш доступні для споживачів.

Із загальної кількості затриманих осіб за злочини у сфері незаконного наркообігу більш як п'яту частину складають раніше засуджені. Крім того, все частіше в поле зору правоохоронців за незаконний наркообіг потрапляють особи, які раніше перебували на обліку за зловживання наркотичними засобами, вони складають приблизно 4,0% з усіх осіб затриманих за злочини у сфері незаконного наркообігу.

Становить інтерес той факт, що злочинність у сфері незаконного наркообігу в абсолютній більшості випадків має «міський» характер. В ході проведеного нами дослідження було встановлено, що більше половини всіх злочинів (65%) було вчинено в місті, 24 % припадає на селища міського типу, тільки 11 % – в селах.

Відмічається тенденція до зростання організованої злочинності у сфері незаконного наркообігу. Зокрема, частка злочинів у сфері незаконного наркообігу, вчинених групою осіб, зросла в 2002 р. в порівнянні з 1997 р. майже на 28% (1997р. – 1748; 1998р.– 2120; 1999р.– 2462; 2001р. – 2234; 2002р.– 3682) [16].

Вище ми зазначали, що кримінологічна характеристика тих або інших видів (груп) злочинів включає в себе також відомості про особистість злочинця і потерпілого від злочину, а також детермінацію злочинної поведінки. Але ці аспекти кримінологічної характеристики заслуговують окремого розгляду.

Список літератури: 1. Забрянский Г.И. Методика статистического изучения преступности. Краснодар, 1976. 2. Криминология: Учебник /Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М., 1988. 3. Бутенко Л.І. Попередження розкрадань та інших корисливих зловживань, що скоюються суб'єктами господарювання при розрахунках за експортно-імпортні операції: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. К., 1998. 4. Ястребов В.Б. К вопросу о понятии криминологической характеристики преступлений // Вопр. борьбы с преступностью. Вып. 37. М., 1988. 5. Криминология: Учебник / Под ред. В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. М., 1995. 6. Криминология: Учеб. пособие / Под общ. ред. В.Е. Эминова. М., 1997. 7. Зелинский А.Ф. Криминология: Курс лекций. Х., 1996. 8. Задыхайло Д.В. Криминологической исследования хищений государственного и общественного имущества, совершаемых на предприятиях молочной промышленности: Автореф. дис. канд. юрид. наук 12.00.08. Х., 1990. 9. Кальман А.Г. Криминологическая характеристика, детерминация и предупреждение изнасилований: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 1986. 10. Мартиненко О.А. Кримінологічні проблеми мотивів та мотивації хуліганства: Автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.08. Х., 1997. 11. Криминологія: Особлива частина: Навч. посібник / За ред. І.М. Даньшина, Х., 1999. 12. Ожегов С.И. Словарь русского языка. М., 1999. 13. Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: Учеб пособие. К., 1998. 14. Словарь криминологических терминов /Составитель Кальман А.Г., Христич И.А. Х., 2001. 15. Криминология: Общая часть /Под ред. В.В. Орехова. С.-Петербург, 1992. 16. Інформаційно-статистична довідка про стан боротьби зі злочинністю у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в Україні за 1997–2002. К., 2002.

Надійшла до редколегії 02.06.03